

Mehmet SARI*

DİVÂN ŞİİRİNDE VATAN

Öz: Müslüman Türk toplumunun temelini oluşturan, "özgürlük", "namus", "bayrak", "devlet", "toprak", "millet" gibi esaslardan birisi de "vatan" konusudur. Bu tema, Edebiyatımızın her döneminde öncelikli işlenen konulardandır. Namık Kemal ile en anlamlı boyuta ulaşan vatan konusu divan şiirinde de yer alır. Cem Sultan, Ahmedî, Haşmet, Niyâzî, Hâfız, Hüsnü mahlaslı şâirlerimizin "vatan redifli" manzumeleri bu konuda verilecek güzel örneklerdendir. Divan şiirinde vatan, "Cennet", "Bağ-ı Behişt", "cılve-geh-i sırr-ı Hudâ", "reşk-i gülzâr-ı İrem" gibi maddi ve manevi güzelliğe sahip yer olarak zikredilir. "Vatan tutmak", "vatan kılmak", "vatan eylemek", "vatan itmek" gibi deyimlerle de geçen vatan, hasretliği duyulan, özlenilen, hayal edilen, sevdası çekilen bir güzel gibidir.

Anahtar kelimeler: Divan şiiri, vatan teması.

"VATAN" IN DIVAN POETRY

Abstract: One of the components of Muslim Turk society's such as "independence", "honour" "flag", "state", "land" and "nation" is also the issue of "homeland". This has been one of the most priority subjects that runned in our literature's every period. The subject homeland which reached its most meaningfull level with Namık Kemal had also placed in Divan Literature. Poets whose pet names are Sultan Cem, Hasmet, Niyazi, Hafiz and Husnu, are appropriate examples for this subject with their rhyme of "homeland" in their poems. In the poetries of Divan, homeland is told as somewhere has spiritual beauty like "heaven", "Bağ-ı Behist", "cılve-geh-i sırr-ı Huda", and "resk-i gülzar-ı İrem". Homeland which is also told with the phrasals like "holding home" and "doing home" is like something beautiful that missed, dreamed of and loved.

Keywords: poetry of Divan, theme of homeland

Giriş

Türk milletinin temel siyasi kavramlarından biri devlet, biri vatandır. Devlet kelimesi Orhun Abidelerinde "il" kelimesi ile karşılanır. *Dîvânü Lügati't Türk'te* "barış, sulh" karşılığı yer alan "il" kelimesi eski kaynaklarımızda "barış, memleket, ülke, vatan ve devlet düzeni" gibi anlamlarda da kullanılmıştır (Ergin, 1970: 98). Bu kullanım Türklerde barış ile devletin birbirine anlamca bağlı olduğunu gösterir. Bu "il" kelimesinin yerini bugün, dilimize İslamiyet'le girmiş olan "devlet" kelimesi almış, tarihimizde ve edebiyatımızda kullanıla kullanıla millî bir kimlik kazanmıştır (Niyazi, 1966: Giriş).

"Pek çok atasözümüzde, deyimimizde ve terkiplerde siyasî topluluk, tüzel varlık, hükümet, iktidar, maddî veya manevî mutluluk, talih, saadet gibi mânâlarıyla kullanılan devletin önemi üzerinde durulmuş, Kutadgu Bilig (Balasagunlu Yusuf Has Hacip), Siyasetnâme (Nizamı Mülk), Kaabusnâme (Mercimek Ahmed), Ahlâk-ı Alâî (Ali Efendi), Kenzü'l-Küberâ ve Mehakku'l-Ulemâ (Şeyhoğlu Mustafa), Risâle (Derviş Mehmed) Koçi Bey Risalesi (Koçi Bey), Mizanü'l-Hak (Kâtip Çelebi), Nasihatü'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ (Defterdar Sarı

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi; msari@aku.edu.tr

Mehmed Paşa), *Nasihatü'l-Vüzerâ (Nahifî Süleymân Efendi)* gibi ahlâk ve siyaset kitaplarında konuya geniş yer ayrılmıştır” (Sarı, 1999: 678).

Türkçülüğün Esasları adlı eserinin “Vatanî Ahlâk” bölümünde “Eski Türklerde, vatanî ahlâk çok kuvvetliydi. Hiçbir Türk, kendi “il”i yani milleti için, hayatını ve en sevgili şeylerini feda etmekten çekinmezdi” diyen Ziya Gökalp, Hun devletinin kurucusu Mete Han’ın meşhur kararını misâl olarak verir. Tatarlar Hunlar’dan Mete Han’ın çok sevdiği atını isterler. Mete Han ülkesini savaştan korumak için atını verir. Sonra çok sevdiği eşini isterler. Ülkesini çok seven Mete Han onu da verir. En sonunda verimsiz, çorak bir arazi parçasını isterler ama, Mete Han “Vatan, bizim mülkümüz değildir. Mezarda yatan atalarımızın ve kıyamete kadar doğacak torunlarımızın bu mübarek toprak üzerinde hakları vardır...” diyerek bu küçük ve çorak toprak parçasını Tatarlara vermez ve onlarla savaşmaya karar alır (Ziya Gökalp, 1970: 152).

Vatan kavramı Türk milletinin var olma ilkelerinden bir diğeridir. “*Vatan her kişiye âlâ görünür*” (Tülbendci,1977: 538) atasözümüzde ifade edildiği gibi Türk milletinin her ferdi vatanını sever ve uğruna can vermeyi şeref addeder. Bu sebeple vatan teması türkülerimiz başta olmak üzere Türk kültürünün her alanında müstesna bir yere sahiptir.

Arapça kökenli olan vatan kelimesi, bir adamın doğup büyüdüğü veya yaşadığı memleket (Sami, 1978:1493) demek olup Edebiyatta, bir yeri vatan ittihâz etme (Sami, 1978:452) anlamına gelen tavattun; yerli ve millî, vatana mensup(Sami, 1978:1493) anlamına gelen vatanî; mahal, yer, mekân, ikâmetgâh, vatan(Sami, 1978:1470) anlamlarına gelen mavtın gibi türevleriyle geçer.

Divan şiirinde vatan kavramı, diğer edebiyat alanlarında da görüldüğü gibi daha çok bir kişinin doğup büyüdüğü memleketi, sevgilinin mahalli, yer ve mekân anlamlarında kullanılmış, Tanzimat'tan sonra siyasi bir nitelik kazanmış, sonraları Turan'a dönüşmüş ve Cumhuriyetle birlikte Anadolu'yu ifade eden bir kavram haline gelmiştir (Eliacık, 2011: 54).

Türk edebiyatında bilhassa Tanzimat, Millî edebiyat ve Cumhuriyet dönemlerinde Avrupalı tarzda yer verilen vatan kavramı, -bu tarzda olmasa da- Divan şiirinde de ele alınır. Özellikle, hadis gibi kabul gören "Vatan sevgisi imandandır." sözü gereği ele alınan konu, atasözlerimizin, deyimlerimizin ve halk ifadelerinin güzelliği içinde yüzlerce beyitte işlenmiş, bazı gazellere redif teşkil etmiştir.

Yıllardan beri Osmanlının her türlü değerine duyulan düşmanlık sonucu horlanan, sadece şarap ve aşk edebiyatı olarak değerlendirilip toplumdan uzakmış gibi gösterilen Divan edebiyatı, çeşitli toplantılarda sunduğumuz bildirilerde dile getirdiğimiz "Dîvân Şiirinde Rüşvet" (Sarı, 2001), " Dîvân Şiirinde Toplum ve Sosyal Hayat" (Sarı, 1999), "Klasik Türk Şiirinde Devlet ve Devlet Adamı" (Sarı, 1999) gibi konularda görülmüştür ki, içinde doğup büyüdüğü Müslüman-Türk toplumunun her türlü değer yargısını bünyesinde barındırmaktadır. Yüzlerce beyitte vatan temasına yer verilmesi de bunun başka bir ispatı gibidir.

Edebiyatımızın her alanında işlenen temalardan birisi vatan temasıdır. Namık Kemal (öl. 1888)le başladığı, Divan edebiyatında pek yer almadığı tartışılan vatan konusunun, “devlet, vatan, millet, toprak” kavramlarına “namus” kavramıyla yaklaşan ve büyük bir önem veren bir millete mensup

Divan şâirlerinin şiirlerinde (Levend, 1980: 604) de yer aldığını yaptığımız divan taraması sonunda gördük.

Edebiyatımızda “vatan” temasını en güzel ve en anlamlı işleyen hiç şüphesiz vatan ve hürriyet şâirimiz Namık Kemal’dir. Ancak Namık Kemal bu konuda ne ilk ne de sondur. Nitekim ondan sonra gelen şâirlerimizden Tevfik Fikret (öl. 1915), Ziya Gökalp (öl. 1924), Mehmet Akif Ersoy (öl. 1936), Abdülhak Hâmid Tarhan (öl. 1937), Mehmet Emin Yurdakul (öl. 1944), Mithat Cemal Kuntay (öl. 1956), Necmettin Halil Onan (öl. 1968), Arif Nihat Asya (öl. 1975), Orhan Şaik Gökyay (öl. 1994) gibi birçok şâirimiz vatan üzerine çok güzel şiirler yazmışlardır. Peyami Safa, “Vatan ve İnkıraz Şâirleri” başlığı altındaki yazısında “Bir vatan şiiri, bilhassa Türk edebiyatında yetmiş seneden beri parlarmış, belki bütün dünyanın edebiyat kıymetlerini aşmış bir vatan şiirimiz vardır. Bunu başlıca dört şâirimiz temsil eder: Namık Kemal, İsmail Safa, Mehmet Akif, Tevfik Fikret...” (Safa, 1976: 308) sözleriyle bu husustaki görüşlerini ortaya koyar.

Vatan ve hürriyet şâiri Namık Kemal'in ve ondan sonra gelen vatan şâirlerinin şiirlerinde vatan, millet kavramına bağlı olarak yurtseverlik, hürriyet, ulusçuluk kavramlarıyla birlikte ele alınır. Türkçülük, Turancılık ve Milliyetçilik görüşleriyle birlikte vatan kavramı ideolojik ve sosyolojik bir boyut kazanır. Her biri veciz söz haline gelen Namık Kemal'in Vatan Mersiyesi'nin nakaratı, "*Vatanın bağına düşman dayadı hançerini/ Yok imiş kurtaracak bahtı kara mâderini*" beyti; N. Sami Banarlı'nın hakkında "Bu mısralarda mukaddes vatan kaygısı vardır" (Banarlı, 1971:1033) dediği "Tevfik Fikret'in 1908'de yazdığı Millet Şarkısı'nda geçen,

*"Çiğnendi, yeter, varlığımız cehl ile kahre,
Doğrandı mübârek vatanın bağı sebepsiz.
Birlikte bugün bulmalıyız derdine çâre,
Can kardeşi, kan kardeşi, şan kardeşiyiz biz." mısraları;*

Ziya Gökalp'in,
*"Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan;
 Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir Turan".*
 ve
*"Hududunda evlâdları seve seve can verir;
 Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın"* beyitleri;

Mehmet Akif Ersoy'un,
*"Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
 Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır."* beyti;

Abdülhak Hâmit Tarhan'ın,
*"Düşman geliyor maksadı ifnâ-yı vatandır
Karşu duracak azmine ebnâ-yı vatandır"* beyti;

Mehmet Emin Yurdakul'un;
*"Ben bir Türküm dinim, cinsim uludur,
 Sînem, özüm ateş ile doludur.
 İnsan olan vatanının kuludur.
 Türk evlâdı evde durmaz, giderim!"* dördlüğü;

Mithat Cemal Kuntay'ın,
*"Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır
 Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır."* beyti;

Necmettin Halil Onan'ın,
*"Eğil de kulak ver, bu sessiz yığın,
 Bir vatan kalbinin attığı yerdir"* beyti;

Orhan Şaik Gökyay'ın,
*"Bu vatan toprağın kara bağrında
 Sıradağlar gibi duranlarındır.
 Bir tarih boyunca onun uğrunda,
 Kendini tarihe verenlerindir."* dörtlüğü vatan konusu üzerine
 lanlardan birkaçıdır.

Bu şâirlerimizden özellikle Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Abdülhak Hâmid Tarhan'da vatan, Fransız edebiyatından mülhem bir genç kız, güzel bir kadın, bir anne olarak tasvir edilir (Banarlı, 1971: 938, 1034; Ayvazoğlu, 2003: 17). Vatan redifli gazeller tarihî seyri içinde incelenip değerlendirildiğinde vatan, “insanın doğduğu yer”, “sevgilinin yaşadığı” yer anlamında kullanılmakla birlikte, Namık Kemal'i ve ondaki vatan anlayışını hazırlayan duyuşlara başlangıç teşkil edecek şekiller de görülür. Bu konuda Beşir Ayvazoğlu, *“Vatan redifli şiirler dikkatle incelendiğinde, bu kavramın yavaş yavaş bugünkü anlamına kazandığı görülür. Özellikle Kırım Harbi sırasında ve daha sonra yazılmış gazellerde, vatan anlayışı bakımından Namık Kemal'i hazırlayan duyuşlar vardır.”* (Açık Defter, besir-ayvazoglu@yahoo.com) der.

Yaşar Akdoğan'ın, Divan şâirleri içinde şiirlerinde vatan temasına en çok yer veren şâirlerden biri olan Ahmedî için söylediği *"Onun vatanla ilgili mısırâlarını okudukça Süleyman Nazif'in Dâus-sıla manzumesiyle Namık Kemal, Ziyâ Gökalp, Mehmet Akif vb.nin bu konudaki manzumelerini hatırlamamak elde değildir"* (Akdoğan, 1998: 23) sözleri de bu kabildendir.

Türk edebiyatında vatan konusu üzerine bir hayli değerli çalışma yapılmıştır (Şardağ, 1939; Banarlı, 1972; Birinci, 1998; Ayvazoğlu, 2003; Sütçü, 2004; Büyükarman, 2008). Vatan konusunun genel olarak ele alındığı bu çalışmalardan farklı olarak biz de taradığımız divanlardan hareketle "Divan Şiirinde Vatan" başlığı ile bir bildiri sunmuştuk (Sarı, 2010). Bu makale, işte bu çalışmanın yeni divanlar taranarak elde edilen verilerle genişletilmesi suretiyle oluşmuştur.

Girişte özet olarak değinmeye çalıştığımız Tanzimat dönemi ve sonrası edebiyatımızda görüldüğü kadar etkili olmasa da Divan şiirinde de vatan temasına yer verilir. Onlarca divandan tespit ettiğimiz beyitler ve “vatan” redifli manzumeler divan şiirinde vatan temasının yer aldığını ve şâirlerce önem verildiğini gösteren birer belge hükmündedir. Divan şâiri Şehzade Cem Sultan (öl. 1495)’ın “*Can dimağına erüp bûy-i vatan/ Dil diler kim görüne rûy-i vatan*” (Yücebaş, 1960: 51) matlalı gazeli; XIV. yüzyıl Divan şâirlerimizden Germiyanlı Ahmedî (öl. 1413)’nin “*Dirîğ bülbül ü tûtî ki’der celâ-yı vatan/ Gurâb u bûma bedel olalı hü mâ-yı vatan*” (Akdoğan, 1988: 186) matlalı gazeli; XVIII. yüzyıl Divan şâiri Mehmed Haşmet (öl. 1768)’in “*Eyledi hasret-i gül-gonce-dehânân-ı vatan/ Dîdemi şîse-i hûn-âbe-i hicrân-ı vatan*” (Arslan, 1994:

için 'hubbu'l-vatan' îmandan/ Sence şer'î mi değil mi 'hubb-ı vatan'" (Yılmaz, 1992: 71) beytinde söylediği gibi şer'î olup olmadığına bakmadan benimsemiş ve kullanmıştır. Söz hadis olsa da olmasa da Divân şâirleri de vatan duygularını ifade ederken bu sözden yararlanmış ve şiirlerinde kullanmışlardır.

Avrubai tarzda "vatan" anlayışının ilk kez Tanzimat aydınları arasında görüldüğü dönemlerde Lonra'da çıkan Hürriyet gazetesinin ilk sayısında, bazı araştırmacılara göre Namık Kemal'in (Sevgi, 2008) olduğu söylenen imzasız "Hubbü'l-vatan mine'l-îmân" başlıklı bir yazı neşredilir. Namık Kemal yeni vatan anlayışını "Hubbü'l-vatan mine'l-îmân" başlığı altında anlattığına göre, aynı sözü bundan yüzyıllar önce kullanan Divân şâirlerinin bu anlamda kullanmadıklarını ve "vatan" ifadesiyle sadece sevgilinin bulunduğu mahallin kastedildiğinin söylenilmesi haksızlık gibidir. En azından, Divân şâirlerinin bu kullanımların, Tanzimat dönemindeki kullanımlara bir hazırlık olduğunu kabul etmek gerekir. Tanzimat şâirlerindeki kadar olmasa da Divân şâirlerinde de "Hubbü'l-vatan mine'l-îmân düsturu esas alınarak vatan temi sevgili imajıyla birlikte işlenmiştir"(Eliaçık, 2011: 56) diyebiliriz.

"Vatan sevgisi imandandır." manasına gelen "Hubbü'l-vatan mine'l-îmân" sözü Divan şiirinde daha ziyade Peygamber Efendimizin hadisi kabul edilerek kullanılmış ve böylece vatan kavramına dini bir boyut ve mânâ kazandırılmıştır. Dinin müstakim oluşu vatan sevgisiyledir. Vatan, beyitlerde kûy, zülf, saç kavramlarıyla birlikte kullanılarak sevgilinin bulunduğu yere, ileride değineceğimiz cennete işaret edilir.

Dil-i dîvânenen eksilmedi şevki ruhunun
Oldı rûşen bu ki îmandanımış hubb-ı vatan (Ahmed Paşa)

Münâsib bendene olmaktadır ol cây
Vatan hubbu hemân îmâna benzer (Hayâlî Bey)

Vatan sevgüsün îmandan dimişdür
Resûl-i murtazâ şeker yimişdür (İbrahim Bey)

Mefhar-i âlem buyurdu hubb-i vatan îmandan
Ey gönül şimden girü gel azm-i Rahmân idelüm (Rahîmî)

Ser-i kûyundan ırağ olmaz isem incinme
Pây-bend oldı bana n'eyleyeyin hubb-ı vatan (Vasfî)

Zülfüne irmeg-içün itdi gönül cânı revân
N'eylesün çünki anun hubb-ı vatandur kohusı (Ahmedî)

Himmetin tahrîk edüp hubbü'l-vatan kıldı anı
Lûtf u ihsânından el-hak lâyıkınca hisse-yâb (Nedîm)

Rişte-i hubbü'l-vatanla târ-ı zülf-i yârdur
Kanda olsa pâ-yı âhû-yı nigh-bend ü dü-şâh (Sâkib Dede)

Müsâfir-i dile hubbü'l-vatan k'ola gâlib
Şikenc-i turra-i pür-pîç-i yâra dek giderüz (Sâkib Dede)

Dil Halîli işigün Ka'besini terk idemez
Men' ider hubb-ı vatan Veys Karenen çıkamaz (Necâtî)

Özler Sehâbî der-gehüni tavf-ı Ka'be'den
Lâ-büd yirine âdemi hubb-i vatan çeker (Sehâbî)

Girye kılsam ne 'aceb hâk-i rehinden dûram
Hep garîb aglamaga hubb-i vatandur bâ'is (Bâkî)

Coşar deniz gibi çeşmim telâtum ittikçe
Vatanda gayret-i millet serimde hubb-i vatan (Osman Nevres)

Terk iderdi gam derûnum şehrini ey Hâletî
Olmasa her gâh dâmen-gîr ana hubbü'l-vatan (Hâletî)

Ey rûh ki câm-ı cehl edüp nûş
Hubb-i vatan eyledün ferâmûş (Fuzûlî)

Her dem gözümün yaşı kapundadurur sâ'il
Bî-çâreye dâmen-gîr hubbü'l-vatan olmışdur (Nev'î)

Ermedi maksûda hayfâ sedd-i râh oldu ecel
Olmuş iken cezbe-i hubbü'l-vatan ile revân (Hâzık)

Cân ü dil âzürde-hâtır olmadan bu dehrde
Söyleyip hubbü'l vatan ağlarsın ammâ ey gönül ('Âdile)

Vatan sevgüsü şeksüz candan olur
Muhakkakdur ki hem îmandan olur (Güvâhî)

Rüzgâr-ı 'aşka uymuşdur havâ-yı vashıla
Keştî-i gönlüm vatandan hubb ü sevdâdan geçer ('Âdile)

Vatan (şevki, zevki, ârzûsu, yâdı, hasreti, hazzı, kadri, zulm yeri):

Beyitlerde vatana verilen değeri ve sevgiyi anlatan başka kavramlar da vardır. Vatan öyle bir yerdir ki, zulm yeri olsa bile âşığa, sevene hoş görünür.

Zülâlî-i sühan-perver Sitanbul'dan Buhârâ'ya
Vatan şevkiyle seyl-âsâ akıp gözden nihân oldu (S. Vehbî)

Mezâkî 'andelîb-i ravza-zâd-ı Rûmdur ammâ
Gelür mi hâtıra şimden gerü zevk-i vatan sensüz (Mezâkî)

Geldigim gün Bursa'ya bir zât-ı vâlâ-himmetin
Türbe-i pâkin ziyâretle bulup zevk-i vatan (Haşmet)

Bildüm ne imiş zevk-i vatan çille-i gurbet
Murgı ki gehî dâmda geh lânede gördüm (Mustafa Sâkıb)

Zülfünde nihân Şâm-ı garîbân-ı mihân
Rûyunda ‘ayân subh-dem-i zevk-i vatan (Sâkıb Dede)

Vatanın zevki mülâkât-ı ahibbâ iledir
Bî-mülâkât-ı ahibbâ vatanı neyleyelim (Basîrî)

Ârzû-yı vatan degil garazı
Mevris-i gussadır anın marazı (Lebîb)

Hayli müddetden berü yâ Rabbi cân ârzûlarım
Dâm-ı gurbetde esîr oldum vatan ârzûlarım (Şem’î)

Ol hüsn-i garîbem ki mürûr itse de sad-sâl 5a
Müşkil ki hayâlüm çıka yâd-ı vatanumdan (Âgâh)

Âsiyâba göyünüp sanma ki gendüm ögünür
Vatanın yâd idicek taşlar ile döğünür (Edirneli Kâmi)

Kûy-ı dildâr hayâli bana te’sîr eylemiş
Ağlasam olmaz ‘aceb yâda düşüpdür vatanım (Nigârî)

Can vermeyem mi gurbete kim bîm-i ta'neden
Yâd-i vatan figânına sensiz behânedir (Fuzûlî)

Eyledi hasret-i gül-gonce-dehânân-ı vatan
Dîdemi şîşe-i hûn-âbe-i hicrân-ı vatan (Haşmet)

Telh-kâm-ı hasret-i subh-ı vatan olmaz henüz
Nîm-keyf-i zikr-i ‘ayşîdur dil ü cân-ı garîb (Sâkıb Dede)

Bilmeye yir-ile vatan hazzını
Çekmeye ol kim elemin gurbetün (Edirneli Nazmî)

Vatanun kadrini Nazmî o bilür dünyede kim
Düşme bir gurbete vü niçe zamân ola garîb (Edirneli Nazmî)

N'ola ağlarsa Fuzûlî ravza-i kûyun anıp
Lâ-cerem giryân olur kılgaç vatan yâdın garib (Fuzûlî)

Edemen terk Fuzûlî ser-i kûyun yârün
Nice kim zulm yeriye mana hoşdur vatanım (Fuzûlî)

Vatan-ı aslî (asl-ı vatan, vatan-ı asl, bezm-i elest):

Vatan bir kimsenin doğup büyüdüğü, yaşadığı ve yerleştiği yerdir. (Şemseddin Sâmî, 1978: 1493) Bazı beyitlerde vatan, üstü kapalı bir anlatım yoluyla bu cisim âlemine gelmeden önce hasreti çekilen "vatan-ı aslî"yi sezdirme maksadıyla zikredilir. Dünya, inanan insan için geçici bir yer olup

asıl vatan yani vatan-ı aslî olan yer cennettir ve Allah'a itaat ederek emirlerini yerine getirenlerin gidecekleri ve sürekli ikamet edecekleri yer bu aslî vatanıdır. "Kulun vatani, hâlin bittiği ve karar bulduğu yerdir" (Cebecioğlu, 1997, 749). Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'nın "*Bişnev in ney çün şikâyet mî küned/ Ez cüdâyhâ hikâyet mî küned*" beytini açıklarken "*Mahlûkattan her birinin aslî vatanına karşı muhabbeti olması ve onun hasretile ağlayıp inlemesi ve şikâyetinde bulunması tabîdir...*" (Tâhirü'l-Mevlevî, 1971: 51) der. Bazı beyitlerde "âlem-i bekâ", "mülk-i bekâ", "mülk-i fenâ" terkipleriyle de kullanılan vatan "gurbetgâh" (Levend, 1980: 606) olarak değer kazanır. "Vatan/gurbet", "vatan/garib" maddelerinde görüleceği gibi bu tür beyitlerde vatan, gurbet, garib kavramları genellikle birlikte zikredilir.

Beyitlerde "vatan-ı aslî", asl-ı vatan, vatan-ı asl, bezm-i elest, meclis-i kübrâ-yı vatan, meclis-i 'âlî, âlem-i bekâ, mülk-i bekâ, mülk-i fenâ, âlem-i bâlâ gibi terkiplerle geçer.

Hırka-ı kâlibi çâk eyleyüp asl-ı vatana
Anda der-hâl sefer-i bî-ser ü pâ oldı dirîğ (Hakîkî)

'Âlem-i cândağı yüz çevürüp asl-ı vatana
Ne hevesin bu belâ ocağı dârü'l- mihana (Hakîkî)

Ol dâr-ı selâm-ı vatan-ı asla irişdi
Ammâ yine 'âlemde bu gayret sana kaldı (Kânî)

Ey Mîr Nigârî bu ki aslî vatanımdır
Ger sâkin olam yâr diyârında ne mâni' (Nigârî)

Zâr ü giryânım yeter 'aşkınla tâ bezm-i Elest
Eyledim döst u vatan ârzû sefer kıldım ('Âdile)

Çille-i 'aşkı Niyâzî çekeriz tâ-be-ebed
Bu imiş mâhasal meclis-i kübrâ-yı vatan (Mehmed Niyâzî)

Mezâkî-veş vatandan dûr iken bu dâr-ı gurbetde
Bi-hamdi'llâh yine bir meclis-i 'âlîdeyüz cânâ (Mezâkî)

Bu gurbethânede halk eylemiş bir gûne ülfet kim
Hezârânında bir Dilbeste-i hubbû'l-vatan yokdur (Nâbî)

Terk ü tecrîd eyleyüp kıldım bekâ mülkin vatan
Sâye-i fakr u fenâda devletim oldur benim (Nigârî)

Terk-i tecrîd eyleyüp kıldın fenâ mülkin vatan
Besdir ey Mîr Nigârî bâkî bu devlet sana (Nigârî)

Dehr-i süflîde garîb olduğuma pek acırım
Hâtıra düştüğü dem âlem-i bâlâ-yı vatan (Hâfız Mehmed)

Dil hevâ vü hevese uydu cihâna geldi

İtdi 'Aynî vatanımdan beni bu dâr ile dûr ('Aynî)

Husûsâ kim garîb ü bî-nevâdur
Vatandan dûr u ehlinden cüdâdur (Lâmi'î Çelebi)

Vatan/Cennet:

Cennet, Allahü Teâlâ'nın, haşrden sonra müminlere gireceklerini vaad buyurduğu ebedî mekândır (Kurnaz, 2007: 84). Beyitlerde Cennet, Cinân, Firdevs, adn, naîm, cennet-i Me'vâ, bâğ-ı behişt, Ravza-i Rıdvân, cennet-i Firdevs, gülşen-i bâğ-ı Cennet, gülşen-i bâğ-ı Cinân, bâğ-ı Behişt, Bağ-ı İrem, gülzâr-ı İrem gibi kelime ve terkiplerle geçer. Türk şiirinde "vatan" kelimesi, Hz. Âdem'in ilk meskeni "cennet" olarak da mânâ kazanır (Yılmaz 1992: 71). Vatan kelimesinin cennet olarak tahayyülünde yeşillik, bahçe, güzellik, ikâmet, mekân ve kutsallık sözkonusudur. En güzel örneklerinden birini, Mehmet Âkif'in İstiklâl Marşında görürüz:

"Bastiğın yerleri "toprak" diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefansız yatani.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyâları alsan da, bu cennet vatanı"

Divân şiirinde de vatan "Cennet"tir ve cennet bağına yeğlenir. Vatan sevgilinin bulunduğu mekân, yer, mahâl, kapıdır. Bir kimse oradan cennete bile gitse, gurbete giden kişi gibi gamlı gider. Her kişinin vatanı kendisine a'lâ görünür, kûy-i cânân da seven kişiye, cennet-i Me'vâ görünür.

Kûy-i cânân bana cennet-i Me'vâ görünür
Vatanı her kişinin kendine a'lâ görünür (Lâ)

N'ola candan istesem çün yeğdürür
Bağ-ı cennetden bana kûy-i vatan (Cem)

Bir lahza koya ger ser u kûyına beni yâr
Yeg görünür ol Ravza-i Rıdvân vatandan (Muhibbî)

Kıl tecerrüd vatanın bâğ-ı Behişt ise de ko
Adem ol cümleten esmâya müsemma olagör (Hulusî)

Çünkü cennetde ecel olmaz eyâ sîm-beden
Ne münâsib ki kıla kûyunı agyâra vatan (Hasan Ziyâ)

Ârzû-yı ser-i kûyıyla ölürsem yârün
Gülşen-i bâğ-ı Cinân ola Selîkî vatanum (Selîkî)

Felekde âdeme hergiz vatandan özge yer olmaz
Behiştî bâğ-ı Cennetden 'alâmetdür bana Vize (Behiştî)

İşitdük cenneti zâhid kuyundan yeg dūrür demiş
Benüm çok sevdüğüm gurbet kaçan olur vatandan yeg (Tâli'î)

Kapundan cennete 'azm eylese gam-gîn gider Emrî
Vatandan gurbete giden kimesne şâdmân gitmez (Emrî)

Âdem olan hele cennetden ider mi nefret
Seng-i ta'n ursa yiridür bana yârân-ı vatan (Hasan Ziyâ)

Virmedim mi anlara Kur'ân
Okıyana olısar cennet vatan (Müridî)

Kurtar anı her cemî'i korkudan
Cennet-i Firdevsin içre vir vatan (Müridî)

"İrem, Âd'ın oğlu Şeddâd'ın cennete nazire olarak yaptırdığı meşhur ve gayetle güzel bahçe ve köşk ki edebiyatımızda yalancı cennet, ma'mur, âbâdân ve neşât-efzâ yer mânâsında ve ekseriya bâğ sözü ile beraber kullanılmıştır"(Kurnaz, 2007: 205). Bazı beyitlerde "vatan"ın "cennet"e yeğlenmesi, ona verilen değeri gösterir.

Şem'î'yem kûşe-i mey-hârını vermem feleğe
Ravza-i bağ-ı İrem'den bana yeğdir vatanım (Şem'î-i Kadîm (Kurnaz, 2007: 205)

Şem'iyem künc-i gamun virmezem ey meh felege
Gülşen-i bâğ-ı cinândan bana yigdür vatanum (Prizrenli Şem'î (Karavelioğlu, 2012: 97)

Şem'î'yem kûşe-i meyhâneyi virmem feleğe
Gülşen-i Bâğ-ı Cinândan bana yigdür vatanum (Prizrenli Şem'î (Kutluk, 1978: 526)

Feleğe virme Necâtî eşigini o mehün
Reşk-i gülzâr-ı İremdür bilürisen vatanun (Necâtî)

Bir beyitte "Âdem" ve "behişt" kelimeleriyle birlikte geçen "vatan" kelimesi daha geniş mânada kullanılmıştır(Levend, 1980: 607)
Âdem idim behişt idi vatanım
Bana kendimden oldu kendimden (Lâ)

Vatan tutmak:

Beyitlerde "yurt edinmek", "yerleşmek" anlamında kullanılan vatan tutmak, daha ziyade yurt edinilen yerle birlikte zikredilir (dü-âlemde, Rûm ilinde, Çîn bahrinde, kişver-i dilde, gönülde, cânda, dil-i vîrânda, vücûdûn kapusunda, otlu sulu yerde, kubbe-i devvârda, âb üstinde, virânede, sebze-zâr içre, çeşm üzre, göz üzre, göz içre, gözde, gülzâr içinde, yüz üstünde, zülf ile hadde, çeşm-i eşk-bârda, mekânda):

Sızup dil pûte-i gamda umar fazlunı her demde
Vatan tutmaz dü-âlemde visâlün ister ey Mevlâ (Askerî)

Hâlün ol Hindû ki Rûm ilinde tutmuşdur vatan
Zülfün ol tâvûs kim gülşende olmışdur mukîm (Nizâmî)

Murg-ı âbîdir ki Çîn bahrinde tutmuştur vatan
Hâl-i müşg-âsâ ki konmuş bu ruh-ı zîbâdadır (Hayâlî Bey)

Gam geldi yine kişver-i dilde vatan ister
Hâlî ideyim gönlümi ger hâne gerekse (Muhibbî)

Tutdı gönlümde hayâl-i zülf ü ruhsârı vatan
Kandeyse genc-i vîrân olmazımiş mârsuz (Sevdâyî)

Hüs-ni rengîn ıskı çünki dutına gönli vatan
Ne bed'î ola yaşı ger kan u yüzi zerd ola (Kadı Burhaneddin)

Niçün itmezsin gelüp ey dost bir yirde karâr
Hâne eyle gâh cân gâhî dil-i vîrân vatan (Muhibbî)

Hem vücûdün kapusın dutdı ebed 'ömri vatan
Hem hasûdun yolını aldı ecel ki ide sefer (Ahmedî)

Nergisin fikri Fuzûlî göz ü gönlümde gezer
Tutar âhu vatan ol yerde ki otlu suludur (Fuzûlî)

Vatan tutdukca dâyim kubbe-i devvârda Mirrîh
Ola muhkem binâ-yı 'ömrinün bünyâdı Behrâmün (Zatî)

Dâne-i hâl-i siyâhun aksi çeşmümde şehâ
Hoş vatan dutmış velî bünyâdı âb üstindedür (Necâtî)

Murg-ı dil beygû gibi virânede tutdı vatan
Rahatı vahdette buldı şan senin olsun senün (Şem'î)

Müşterî vakt-i küsûfında döner şol hâle kim
Ol mehün Mirrîh çeşmi üzre tutmuşdur vatan (Tâcizâde Ca'fer Çelebi)

Yüzün hayâli kim gözüm üzre vatan tutar
Âb içre deste deste gül ü yâsemen tutar (Tâcizâde Ca'fer Çelebi)

Vatan tutdı gözüm içre hayâl-i lal-i dendânun
Ne cevher madeniyüz gör ne dürrün kâniyuz şimdi (Rahîmî)

Tûtî lebûni bâg-ı cemâlünde görelî
Gülzâr içinde bülbül-i gûyâ vatan tutar(Ca'fer Çelebi)

Yüzün üstinde vatan tutsa gözün olmaz 'aceb
Menzil-i Merîh dirler âftâb üstindedür (Nizâmî)

Tutdı çün seyyâh-ı dil zülfünle haddünde vatan
Cennet-i 'adn ise geçdim Şâm ile Bâgdâddan (Ruhî)

Hayâl-i dürr-i dendânın bu çeşm-i eşk-bârımda
Aceb midir vatan tutsa çü dürrün yeri deryâdır (Hayâlî Bey)

Çıkuben İbrahim Edhem gibi terk-i diyâr itdim
Vatan tutmaz gönül hiçbir mekânda lâ-mekânım ben (Askerî)

Yâ hôd Mirrîhdür kan içmeden benzi kızarmışdur
Vatan tutmuşdur üstinde sanasın mihr-i rahşânun (Zatî)

Gönül nâmında bir gam-hârımız kalmışdı 'âlemde
O da vardı ser-i kûy-i dil-ârâda vatan tutdu (Nâbî)

Kaddün hayâlî dutdı gözümde vatan belî
Her kanda serv ola yiri cûy-bâr olur (Ahmedî)

Cân u dil rahşını tarâc itmeğe ey dostlar
Tutdı cismümde vatan haylî hayâlî Ahmed'ün (Âhî)

Tutdısâ vatan zülf-i hamunda n'ola gönlüm
Elbette gerek her kişiye menzil ü mesken (Münîrî)

Murg-ı dil beygû gibi vîrânede tutdı vatan
Râhatı vahdetde buldı şan senün olsun senün (Şem'î)

Nevâlandı gönül ârzû kılar ma'sûkını
Vav vatan tutdı içimden hubb-ı Hannânım benim (Kuddusî)

Tutdı Kâf-ı kanâ'at içre vatan
Her ki 'ankâ gibi çevürdi kafâ (Helâkî)

Tırsîyâ dâ'irede sen de vatan tut da otur
Bizi oynatma şebek gibi idüp bast-ı kelâm (Tırsî)

Tutdu od içre vatan ruhları devrinde yine
Acaba pür semender mi ki zülf- i siyehi (Muhibbî)

Bu hücreden şütür-i 'azm-ile şeh-i merdân
Şütür sürüb o cinân hücresinde tutdı vatan (Edirneli Nazmî)

Âsitânunda diler dil ki vatan tuta velî
Mûr-ı bî-çâre kaçan mülk-i Süleymân aparur (H. Hamdî)

Terk-i efgân eylerem ol vakt kim
Gülşen-i kûyunda dutarsam vatan (Nigârî)

Kodı hayretde beni şol kez visâlin ârzûsı
Pes diler gönlüm senin kûyinde tutmağı vatan (Kuddusî)

Nûnveş gûşe-i 'adnünde nola tutsa vatan
Rahmetün içre karâr itse ne var niteki mîm (Revânî)

Yakînî-veş vatan tutdum fezâ-yı lâ-mekânîde
Kodum bu teng nâmı anda bir vâsî' mekân buldum (Yakînî)

Tutalum ser-be-ser rûy-ı zemîni mâ vü men tutmuş
Kanı ammâ serây-ı 'âfiyetde bir vatan tutmuş (Sâkîb Dede)

Düşüp bülbül gibi zâra bakar mı bağ u gülzâra
Vatan tutmaz dü-'âlemde der-i cinânda eglenmez ('Âdile)

Kim eski makâmumı unuttum
Sandum vatanum makâm dutdum (Fuzûlî)

Vatan kılmak:

Beyitlerde vatan kavramı, bir yeri (vîran şehri, gönlü, bekâ mülkünü, fenâ mülkünü, sevgilinin kapısını/kûyunu, sebz-i giyâh içini, cennet bâğını, yeşilliği, gûşe-i meyhâneyi, düşmenün sînesini, miyân u cân u dili, dil-i dîvâne vîrânesini) mekân, yer edinmek anlamında "vatan kılmak" olarak da geçer.

Ey Sabûhî dilde cânânun hayâl-i kâküli
Ejdehâdur kim bu vîran şehri kılmışdur vatan (Sabûhî)

Gönlümü kılmış hayâl-i merdüm-i çeşmim vatan
Şûkr kim merdüm-nişîn olmuş bu gam vîrânesi (Fuzûlî)

Dü cihân terkin urup kılduk kapun cânndan vatan
Sürünürüz sâyeveş yanunca ey serv-i çemen (Rahîmî)

Sünbül-i müşkîn ki reyhân hattun içinde yatur
Gûyiyâ kılmış vatan sebz-i giyâh içinde mâr (Mesihî)

Pula bozdi sakalı biteli ol sîm-beden
Kıldı her zâg u zagan cennet-i bâğında vatan(T.Ca'fer Çelebi)

Gûşe-i meyhâneyi kılgi vatan
'İlm-i ledünden oku fen fen (Nigârî)

Tîrûn ki kıldı düşmenünün sînesin vatan
Hâk-i siyehde mâr durur k'eyledi karâr (Revânî)

Hayr umarsan gel miyân u cân u dilde kıl vatan
Kim buyurmuşdur Nebî lâ hayre illâ fi'l- vasat (Revânî)

Belâ Mecnûn zamânından berü âvâre kalmışdı
Dil-i dîvânemün vîrânesin kıldı vatan şimdi (Sehâbî)

Gam-ı Mecnûndan ol cân oldu âgâh

Dutdım ol dâire-i kûyunı ey reşk-i perî
Zülf-i ser-geşte gibidir vatan itdim seferi (Nigârî)

İdindi vatan gülşen-i kûyunda Mesîhî
Şimden girü bülbüllere ol söz mi degürdür (Mesihî)

Benler ki 'izârında var ol hûb-ı Hıtânun
İdindi vatan Rûmda san bir niçe Hindî (Edirneli Nazmî)

İdindi gam-ı 'ışk vatan gönlüm evini
Şâdam ana kim degme dil ana durag olmaz (D. Ömer Rûşenî)

Sade-i dîde yaşum bahrini idindi vatan
Dür dökem diyü leb-i la'l-i dür-efşânun içün (Münîrî)

Geldi hayâlün göze mülk-i dili terk idüp
Key sakın idindi ol bahr kenârın vatan (Münîrî)

Vatan olmak:

"Vatan olmak" da sîne, göz, gönül, künc-i elem ü mihnet, akreb, genc gibi yerlerin çeşitli sebeplerle vatan, mekân olması anlamında kullanılır.

Bir zamân cilvegeh-i yâr idi şimdi sînem
Oldu dâğ-ı elem-i firkat-i dildâra vatan (Meşhurî)

Servün hayâline gözüm ola diyü vatan
Her kirpigümü gör niçe çeşme revân ider (Ahmedî)

Gözüm ile gönlümün hoş âb u havâsı var
Sultân-ı hayâlüne tâ kim vatan olmuşdur (Necâtî)

Ol dem ki dilâ oldum ben sâlik-i râh-ı 'aşk
Künc-i elem ü mihnet bana vatan olmuşdur (Edirneli Nazmî)

Akreb meh-i münîre vatandır dedim dedi
Vehm eyle kim hatarlı kırânın durur senin (Fuzûlî)

N'ola zülf olsa miyânunda miyânun dilde
Genc olur mâra vatan mesken olur gence harâb (Nev'î)

Vatan bulmak, vatan istemek/taleb-kâr-ı vatan:

Vatan, bazı beyitlerde yukarıdaki anlamlara yakın olarak yine bir yeri mekan edinmek anlamında zikredilir.

Âhum ki bir nefesde felekde vatan bulur
Kendin sakîm bâd-ı sabâyı esen bulur (Hasan Ziyâ)

Gülzâr-ı 'adn içinde mekân itmeden kaçır
'Aşık harîmün içre kaçan kim vatan bulur (Yakînî)

Yokdur özge talebim yâr kûyundan başka
Bundan özge ne olur kâm taleb-kâr-ı vatan (Nigârî)

Vatan(dan) (göçmek, mehcûr olmak, sefer etmek, kaçmak, ırak olmak, ayrı kılmak, ayrılmak/ayrı bırakılmak, gurbete gitmek/düşmek, dūr olmak/itmek, çıkıp gitmek, âvâre olmak/düşmek, özge yer olmamak); vatan(ı) (terk etmek); vatan(da) (karâr tutmak, sakin olmak):

Vatandan göçmek:

Cefâ-yı tîr-i hicrânı vatandan göçmeyen bilmez
Mezâk-ı gülşeni hâşâk ü hârı biçmeyen bilmez (Nigârî)

Vatandan mehcûr olmak:

Vatandan eyledi mehcûr u akrabâdan dūr
Esîr-i derd ü giriftâr-ı mihnet-i hicrân (Sehâbî)

Vatandan sefer itmek:

Dâr-ı gamdan yine derd ile diyâr-ı ‘ademe
Sefer itdüm vatanumdan bana gurbet düşdi (Gelibolulu Sun‘î)

Vatanda sefer eylemek:

İdüp her biri halvet encümende
Seferler eylemişlerdür vatanda (Lâmî‘î Çelebi)

Vatandan kaçmak:

Ey sûret-i yâr aғlayıcak çıkma gözümde
Su çıktı diyü kaçma inen de vatanundan (Hamdullah Hamdî)

Vatandan ırak olmak:

Düşdüğü-çün vatandan ırak ol garîbî gör
Ki âşüfte olup nice döner ü dutmaz karâr (Ahmedî)

Vatandan ayrı kılmak:

Evim barkım yokdurur bil iy nigâr
Vatanımdan ayrı kıldı rûzgâr (Mürîdî)

Çoh dürlü zahm yidi vü çoh dürlü çekdi cevır
Anı vatandan ayrıralı devr-i rûzigâr (Ahmedî)

Vatandan ayrılmak/ayrı bırakılmak:

Behiştî gitmez ölince cinân-ı kûyundan
Degüldür âdeme âsân vatandan ayrılmak (Behiştî)

Âhir ayırdın vatandan Sıdkî-i bî-çâreyi
Ey sitem-cû gurbeti şimdi makâm itdin bana (Mehmed Sıdkî)

Vatandan ayrılığum binüm ıztırâr-ıladur
Hod ihtiyâr-ıla kimdür ki'de celâ-yı vatan (Ahmedî)

Yüregi tîğ-ı firâkun-ıla delinmişdür
Hümâmî dūr bigi gensüz vatandan ayrılalı (Hümâmî)

Vatandandır bin ayrılup sitemden
Delinmiş yüregüm elmâs-ı gamdan (Hümâmî)

Vatandan dūr olmak/ itmek:

Varmış turalım maskat-ı re'se kişi bir baş
Dūr olmuş ahibbâ-yı vatan semt-i vefâya (Haşmet)

Yolunda hâk olup kûyında seng olmak recâsıyla
Vatandan dūr olur müşk-i Hoten la'l-i Bedahşânî (Hâletî)

Husûsâ kim garîb ü bî-nevâdur
Vatandan dūr u ehlinden cüdâdur (Lâmi'î Çelebi)

Dūr etdi tarab-gâh-ı vatandan bizi devrân
Sahbâ-keş-i üns eyledi bezm-i gurebâya (Haşmet)

Vatandan çıkıp gitmek:

Çıkdım vatandan gitdim Hicâze
Tağ u çöl bana gül'izâr oldu (Kuddusî)

Vatan firâkı yahar şem' bigi cânı oda
Niçe ki gönlüme düşe benüm hevâ-yı vatan (Ahmedî)

Vatandan âvâre olmak/düşmek:

Müşg-i Çin âvâre olmuştur vatandan ben kimi
Hansı şûhun bilmezem zülf-i perişânın sever (Fuzûlî)

Beyânî düşmüş âvâre vatandan
Habîbüm iltifât et ol garîbe (Beyânî)

Yedi iklîme nazar salmadadır çeşmi dilâ
Sefer-ender-vatan itmekde durur kible-nümâ (Mustafa Sâmî)

İdüp ihlâsıla nev-hânkâh-ı dil-keşi ihyâ
Sefer-ender-vatan erbâbına Dârü's-selâm oldu (Neylî)

Hem sefer-der-vatan olup kârı
Perde-bîrûn oldu âsârı (Neylî)

Sefer-ender-vatandır ana bâzî
Müdakkık fehm ider ancak bu râzı (Neylî)

Vatani terk etmek (terk-i vatan):

Hod-be-hod terk-i vatan itse dahı menfîdür
Lâm-elif şekli olup dest-i 'adûsında 'inân (Mustafa Sâmî)

Rihlet itmek kişi dünyâdan eyâ Nazmî hemân
Çâr u nâ-çâr turub eylemedür terk-i vatan (Edirneli Nazmî)

Güc olur göç katı dünyâdan âh
Güc gelür pes kişiye terk-i vatan (Edirneli Nazmî)

Düşse bir dem nigh-i satveti kûh-ı Kâf'a
Murg-ı 'ankâya o dem vâcib olur terk-i vatan (Lebîb)

'İşk-ı Leyla ile Mecnûn eyleyüb terk-i vatan
Mesken itdi kendüsine ulu tağ u çölleri (Kuddusî)

Enîsüm fikr-i cânândur idüp her encümen terkin
Sipeh-sâlâr-ı râh-ı 'ışk olup itdüm vatan terkin (Bursalı Kânî)

Vatanın terk ider mi gitse dahi
Derd-i yârun diyâridur gönlüm (Muhammed Pertev)

Kılam sanma harâbât-ı mugânun sûfî ben terkin
İder mi ihtiyârıyla kişi hergiz vatan terkin (Sehâbî)

Garîbündür Sehâbî iltifât it hâline şâhum
Bilürsin kim senünçün ihtiyâr itmiş vatan terkin (Sehâbî)

Âsitânundan ırağ olalı zâr oldu gönül
Kişiye müşkil olurmuş sanemâ terk-i vatan (Vasfî)

Musâhib olmaga yâr ile halvet
Vatan terk eyledi vü çekti gurbet (Tutmacı-Gül ü Hüsrev)

Çü gönül gitdi sarây-ı dilden
Eyledi 'akl u karâr terk-i vatan (Sâlim)

Vatan terki vü gurbet mihnetinden
Cihânun dürlü dürlü zahmetinden (İbrahim Bey)

Bûy-ı lutfunla Rahîmî kıldı kapunda karâr
Bu hevâ ile anunçün eyledi terk-i vatan (Rahîmî)

'İşkıyla düşüp gurbete terk-i vatan itdüm
Gör hikmeti bülbül görünür lâne görünmez (Mezâkî)

Yanlı hayâlile vatanın terk iden kişi
Ne dürlü kim cefâ görür ise cezâsıdur (Ahmedî)

Vatanda karâr tutmak:

Vatanda nicesi mü'min karâr duta bile
Çün oldu kâfer-i bî-rahm kethüdâ-yı vatan (Ahmedî)

Vatanda sâkin olmak:

Sûretâ gerçi vatanda sâkinim lâkin katı
İgtirâbım var-durur gurbette kaldım el-Gıyâs (Kuddusî)

Vatan/gurbet:

Bazı araştırmalarda vatan kavramının bizde daha ziyâde Tanzimat sonrası anlam kazanmaya başladığı, 1853-1856 Kırım ve 1293 Osmanlı-Rus harplerinden sonra da gurbet duygularının vatan kavramına yeni boyutlar kazandırdığı, edebiyata yeni girmeye başlayan vatan ve gurbet temasının şiirde ve nesirde yeni imge ve imajlarla işlenmeye başladığı (Eliacık, 2011: 53) belirtilir. Divan şiirinde de Tanzimat dönemi ve sonrası yazılan eserlerdeki kadar olmasa da Divan şiirinde de vatanla birlikte gurbe ve garip konusuna yer verilir. Gurbette iken vatan özlenir. Vatan var iken gurbete heves etme akıl kârı değildir. Gönül ehli için fark etmez. Ona bazen gurbet vatan olur, bazen de vatan gurbettir. Necip Fazıl'ın Sakarya Türküsü'nde, "*Vicdan azabına eş, kayna kayna Sakarya/ Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya*" diye haykırdığı gibi insan zaman zaman öz vatanında olduğu halde haklarını alamaz, horlanır ötelenir, kendini gurbette hissedir; vatan içinde gurbet elemi çıkar. Bu söyleyiş divan şiirinde daha ziyade sevgilinin mahallinin vatan olarak tahayyül edildiği ve âşığın sevgiliyi göremediği ve bundan elem duyduğu durumlarda kullanılır. Vatan beyitlerde çoğu zaman gurbet diyarı karşılığı olarak gurbet ile birlikte zikredilir. (Levend, 1980: 604):

Hayli müddetden berü yâ Rabbi cân ârzûlarım
Dâm-ı gurbette esîr oldum vatan ârzûlarım (Şem'î)

Ol kim vatan variken ide gurbete heves
Ne dürlü kim belâ göre anun sezâsıdır (Ahmedî)

İsterim sâyende ol gurbet vatanım olmasun
Çeşmime oldı harâm kendi diyârım toğrusu (Şem'î)

Bîgâne tutarmış seni Şevkî seg-i kûy
Gurbet ne katı müşkil olurmuş vatan içre (Şevkî)

Kûyunda gam-ı hecr ile 'ömrini geçürdi
Gurbet elemin çekdi helâkî vatan içre (Helâkî)

Kûyunda gam-ı hecr ile 'ömrini geçürdi
Gurbet elemin çekdi Helâkî vatan içre (Helâkî)

Şâdî vü gam vatan u gurbete hep eyvallâh
İzzetâ tarzı budur ehl-i dile eyyâmın (Beylikçi İzzet)

Vatan/ garib:

İncelediğimiz bazı beyitlerde vatan kavramı gurbet kavramı yanında garib kavramıyla birlikte anlam kazanır. Türk edebiyatında bilhassa 1853-1856

Kırım Harbi ve 1293 Osmanlı-Rus harbi sonrası Sâlih Hayri'nin Hayrâbâd, Ahmed Rızâ'nın Manzume-i Sivastopol, Süleymân Şâdi'nin Muzaffernâme, Yusuf Hâlis Efendi'nin Şehnâme-i Osmâni (Eliacık, 2011: 55) eserleri başta olmak üzere birçok eserde gurbet ve garib kavramları vatan kavramıyla birlikte ele alınmıştır. Aşağıda vereceğimiz beyitlerde görüleceği gibi konunun yüzyıllar öncesi Divan şiirinde yer alması bazı değerlendirmelerin tarihini daha öncelere götürebileceğimizi gösterir.

Garîb-i yâr ü diyâraram sabâh u şâm müdâm
Vatan hayâli ile fikr-i râhdur kârum (Fehim-i Kadim)

Bu vâdi-i 'âlemde garîbim vatanım yok
Düşdüm reh-i nâ-refteye elden tutanım yok (Mehmed Niyâzî)

Hum-i mey pâyımız meyhânedir meskânımız şimdi
Meseldir herkesün kendi vatânı kendüye Bağdâd (Şem'î)

Gurâb u zâğı aradan sürübenün şeh-bâz
Nirede varsa garîb uş vatanda bulındı (Ahmedî)

Kapundan dâr alan bâğ-ı İrem'de idemez ârâm
Garîbe nesne gelmez dâr-ı dünyâda vatandan yeg (İshak Çelebi)

Cüdâ-yı yâra vatanda dinür garîb-i diyâr
Bizüm de meskenümüz kûy-ı yâr olur mı ‘aceb (Muhammed Pertev)

Garîb-i sad-vatanuz hem-dem istemez meşreb
Gubâr-ı hâtır ile tâ mezâra dek giderüz (Sâkıb Dede)

Dimez nice sürinürsin kapumda sen de garîb
Kimesne bencileyin olmasun vatanda garîb (Necatî Bey)

Efsûs Nedîm-i zâr-ü mihnet-dâde
Düşmüş vatanında gurbet-i câvîde(Nedîm)

Mesken-ger-i gurbet itdi dili pür-zillet
‘İzzet vatana merbûť gurbetde felâket var (Sa’îd Giray)

Derd ü hasretle cihândan bana rihlet yegdür
Ki vatandan sanemâ 'âşıka gurbet yegdür (T.Ca'fer Çelebi)

Siyeh kâküllerinden gayrı yokdur gönlüme mesken
Ne müşkildür kişi cânâ garîb olmak vatanlarda (Emrî)

'Aceb var mı garîb olmuş benim gibi vatanda
Katî suçlu gözi yaşlu hakîr meczûb cihanda (Kuddusî)

Yâ müferric eyle tefrîc giryemi rahm it bana
Çün vatanda olmuşam pîr ü garîb ma'lûm sana (Kuddusî)

Yok benim gibi vatanda bir garîb olmuş hemân
Âh u efgândır dem-â-dem yâr-ı garım nideyim (Kuddusî)

Pes garîb oldum vatanda sen terahhum kıl bana
Sen eğer rahm itmez isen kâr-güzârım var mıdır (Kuddusî)

Vatanda olmuşam mahzun garîb hem münkesir gönlüm
Buyur kıl tesliye bu gönlümi sen eyle teşrifat (Kuddusî)

Şeyhin vatanda gurbeti tenbîhi bendedir
Âmid'dir işte bana vatan lîk ben garîb (Lebîb)

Telh-kâm-ı intizâr-ı hem-nefesdür subh u şâm
Kendüyi itmiş vatanda bi't-tabi' deryâ garîb (Sâkıb Dede)

Vatan/sevgili:

Vatan Şarkısı'nda "*Can da sen, şan da sen, hepsi sensin yaşa/ Ey vatan, ey mubarek vatan, bin yaşa*" diyen Tevfik Fikre'in vatancılığı incelendiğinde görülür ki, onun şiirlerinde vatan bir genç kız, güzel bir kadın, bir annedir. Namık Kemal'in "Vaveyla" ve "Vatan Mersiyesi" gibi şiirlerinde de görülen bu yaklaşımın edebiyatımıza Fransız edebiyatından geldiği; vatanın sevgili, güzel bir kadın şeklinde tasavvur, tasvir edilşinin çok eskilere dayandığı (Banarlı, 1971: 1034) söylenir. Divan şâirlerinin vatan sevginin temel öğelerinden birisi, vatani bir güzele, bir sevgiliye benzetmeleri sebebiyledir. Konu beyitlerde zülf, zülf-i yâr, zülf ü ruhsâr, çeşm, bûy-i vatan, rûy-i vatan, sevdâ-yı vatan gibi kelime ve terkiplerle çeşitli tasavvurlara sebep olacak şekilde dile getirilir. Beyitlerde vatan, sevgili olarak tahayyül edilmekle birlikte daha çok sevgilinin bulunduğu mahal, yer olarak geçer:

bûy-i vatan:

Can dimağına erüp bûy-i vatan
Dil diler kim görüne rûy-i vatan (Cem)

Hurrem olup cân-ı Cem irdi safâ
Dil sabâdan alalı bûy-i vatan (Cem)

Virdi meşâm-ı 'arife hâk-i rehün bûy-i vatan
Ey ârzû-yı sine vü ey râhat-ı can merhaba (Nev'î)

Şemîm-âlûdekâr-ı hâksâr-ı gurbet oldum ben
Bu hâletle dimâg-efsürdeyim bûy-ı vatan bilmem (Sâlim)

rûy-i vatan:

Can dimağına erüp bûy-i vatan
Dil diler kim görüne rûy-i vatan (Cem)

cûy-i vatan:

Çeşme-i hayvandan ey dil hoşdürür
Ben garîb üftâdeye cûy-i vatan (Cem)

gîsû-yi vatan:

Gönlüm eyler dâimâ anı taleb
Bend olaldan bana gîsû-yi vatan (Cem)

sevdâ-yı vatan:

Sîneyi mahzen-i şevk eyledi sevdâ-yı vatan
Çeşmi bîgâne-i hâb itdi temâşâ-yı vatan (Nâbî)

Zâ'il oldı seyr-i kûyunla temennâ-yı cinân
Fikr-i zülfün yâda geldi gitdi sevdâ-yı vatan (Hasan Ziyâ)

Olalı tâ ezeli hall-i mu'ammâ-yı vatan
İşte dâgım eseri dilde o sevdâ-yı vatan (Mehmed Niyâzî)

'Aşk ehli odur ki bakmayup dünyâya
Efzun ola şevki 'âlem-i ma'nâyâ
Sevdâ-yı vatanla turmayup bir yirde
Çü katre-i ebr 'azm ide deryâyâ (Neşâtî)

N'ola mehcûr olursam 'ışk ile dâr u diyârımdan
Hevâ-yı kûy-ı cânân kanda sevdâ-yı vatan kanda (Mezâkî)

yagmâ-yı vatan:

Oldı gâret-zede-i pençe-i yagmâ-yı vatan
Dâr-ı gurbetde garîb andugı demde vatanı (Nâbî)

Vatanın (mahal, semt, kûy, yârin bulunduğu yer) olması:

Gül-'izârum yiri çün bülbülün olur gülzâr
Lâ-cerem bana mahall olsa mahallün vatanum (Edirneli Nazmî)

Yârı agyâr ile görmekten vatanda Kâniyâ
Yum gözün terk-i diyârı ihtiyâr it göz göre (Bursalı Kânî)

Lâle-i hasret açar gülşen-i hâtırda 'aceb
Vehbiyâ peyk-i sabâ semt-i vatandan mı gelir (Sünbül-zâde Vehbî)

Be-her gün oldu su'âl-i su'âl-i semt-i vatan
Sudûr-ı 'illet-i sadra delîl-i masdûrî (Sâlim)

N'ola candan istesem çün yeğdürür
Bağ-ı Cennetden bana kûy-i vatan (Cem)

Ey bâd-ı sabâ hâl nedir yâr kûyında
Söyle ne haber var gelürsin vatanımdan (Nigârî)

Anun ki seg-sıfat vatanı kûy-ı yârdür
İki cihân dahı ana gurbet diyârıdur (Hâletî)

Vatana varsam iktidârım yok
Bunda dursam medâr-ı kârım yok (Nâbî)

Vatanda çektiğim sad-gûne kürbet idi ey baht
Zihî himmet ki itdün vâyedâr âlâm-ı gurbetden (Fehîm-i Kadîm)

Görmedük subh-ı vatandan bir eser âfâkda
Kürbet-i Şâm-ı garîbân ile geçdi rûzumuz (Sâkîb Dede)

'Aceb muvâfık-ı meşreb safâ-yı âlem-i âb
Nümune-i hâk-i vatandan hevâ-yı âlem-i âb (Râgıb Paşa)

Gün toğmaduk başum vatan-ı gam diyârıdur
Merdümlerini gör gözümün yâr-ı garıdur (Vasfî)

Her garibe nâzenin şehr ü vilâyâtı vatan
Her mizâca mu'tedil âb ü hevâsı sâz-kâr (Fuzûlî)

Gün toğmaduk başuma vatan gam diyârıdur
Merdümlerini gör gözümün yâr bâğıdur (Âhî)

Vatanumda beni ser-geşte-i gurbet itdi
Târ ü mâr eyledi esbâb-i ümîdüm ne ki var (Mustafa Sâmî)

Ehl-i dil her kanda kim ârâm ider rağbetlenir
Gâh olur gurbet vatan gâhî vatan gurbetlenir (Hâmî-i Âmidî)

Âvâre-i ber-keşte diyârım vatanum yok
Bülbül-beçe-i köhne-bahârum çemenüm yok (Mezâkî)

Didi kandasın iy mecnûn-ı güm-râh
Didi mecnûna her yirdür vatan-gâh (Lâmî'î Çelebi)

Vatan, özlenen, gurbete düşünce hasretliği duyulan, kişide kavuşma arzusu uyandıran yuvadır, yerdir, mahaldir. Şâirdeki bu iştîyak "hevâ-yı vatan" terkihiyle de dile getirilir.

Gülşende 'andelîb unuttur âşiyânını
Hâtırdâ kûy-i yâr hevâ-yı vatan mı kor (Nâbî)

Vatan firâkı yahar şem' bigi cânı oda
Niçe ki gönüme düşe benüm hevâ-yı vatan (Ahmedî)

Hücûm itdi dil ü cânıma hevâ-yı vatan
Sabâ varursan eger meclis-i ahıbbâyâ (Fehîm-i Kadîm)

Gurbet oduna sabrı nice olsun ki kişün
Cisminde cân ki var vatanınun hevâsıdur (Ahmedî)

Onlarca divanda gördüğümüz "vatan" ibaresinin yer aldığı yüzlerce beyit içinde vatanla ilgili dikkate değer bulduğumuz diğer mefhum ve tasavvurlar da şunlardır:

Vatan cilve-geh-i sırr-ı Hudâ'dır:

Bildik ki vatan cilve-geh-i sırr-ı Hudâ'dır
Bahş eyledik İstânbûl'u yârân-ı safâya (Haşmet)

Vatan diyâr-ı âhardır:

Sevâd-ı dîdede ârâm-ı 'aks-i yâr muhâl
Vatan o vahşi-i nâza diyâr-ı âhardur (Sâkıb Dede)

Vatan peygûle-i gamdur:

Mûr-ı endîşe ki peygûle-i gamdur vatani
Turmayup hâli hayâlin getürür dâne çeker (Bâkî)

Vatan, gözün köşesidir:

Cânum yiri ezelde gözün gûşesiyidi
Andı yine vatanını azm-i diyâr ider (Kadı Burhaneddin)

Vatanda zîver-i sadr-ı güzîn olmaz:

Kişi ekser vatanda zîver-i sadr-ı güzîn olmaz
Cevâhir kalsa kânında sezâvâr-ı nigîn olmaz (Haşmet)

Vatanın taş içinde olması:

La'l veş taş içindedir vatanım
Gül kimi harı kılmışım me'vâ (Fuzûlî)

Vatanın ateş olması:

Yandı bes kim tutuşup nâr-ı mahabbetle tenüm
'Âkıbet oldu semender gibi âteş vatanum (Sehâbî)

Vatanın âbâd olması:

Hâke varsun nideyin ben bu vücûdum mülkin
'Adem âbâd olısar âhiri çün-kim vatanum (Edirneli Nazmî)

Bildürür za'f-ı vücûdum bana hep

'Adem-âbâd olacağın vatanum (Edirneli Nazmî)

Vatanın âgûş-ı gürk olması:

Cihâna tîğ-i ser-tîzi o rütbe verdi emniyyet
Vatan âgûş-ı gürk olsa aceb mi gûsfendâna (Meşhurî)

Vatanın sakf-ı semâ olması:

Ey gönül yâr ışığın mesken idinürsen eger
Yiridür sakf-ı semâ olur ise ger vatanun (Rahmî)

Vatanın boş kalması:

Kalışar hâli bu vatanlarınız çüriyiser bu yirde tenlerünüz

Tağılup gide hem kefenlerünüz eksirü zikra hâdimi'l-lezzât (Hakîkî)

Kâfiristân-ı ser-i zülf:

Bend bend olmadayım rişte-i tûl-i emele
Kâfiristân-ı ser-i zülf müdür yâ vatanım (Şeyh Gâlib)

Vatan huzûrını bilmek:

Bilmez vatan huzûrını 'âlemde Nazmiyâ
Tâ düşmeyince bir kişi garîb diyârına (Edirneli Nazmî)

Vatanda râhat olmak:

Vatanda dahı ne râhat ola ki nergis ü gül
Gidüben oldı tolı hâr u has serâ-yı vatan (Ahmedî)

Vatan-ı sîrete 'azm itmek:

Gurbet-kede-i sûreti n'eyler tâlib
'Azm it vatan-ı sîrete sen de Sâkıb (Sâkıb Dede)

Vatanı tahayyül etmek:

Kalmadı dâ'ire-i servet ü sâ mân-ı peder
Niçe der-pîş-i tahayyül edeyim ben vatanı (Haşmet)

Vatana tercih etmeme:

Her kim vatana pâ-y-ı humı itmeye tercîh
İtmek gerek ol oldığı yerden dahı hicret (Sâkıb Dede)

Vatan âsâyişi:

Rencde hayme vü esb oldu bize eğlence
Vatan âsâyişi kâşâne vü me'vâ yerine ('İzzet Bey)

Ehl-i vatan:

Hayâlin şâhı gam ceysin çekip dil mülkünü yıkdı
Eger teftîş-i zulm etsen şehâ ehl-i vatandan sor (Hayâlî Bey)

Meyl-i vatan:

Ber-araf râbîta-i meyl-i vatan gönlümden
Şîve-i keşmekeş-i hecr ile kırdık reseni (Haşmet)

Seyr-i vatan:

Sâlik-i sâhib-makâm u mâlik-i seyr-i vatan
Halvetî-i encümendür serv-i âzâd-ı rebâb (Sâkıb Dede)

Âteş-'ınân seyr-i vatan menzilin bulur
İtmez hevesle mertebesin nâzil-i 'ıvaz (Sâkıb Dede)

Vücûd şehrine gel seyr-i vatan kıl gör temâşâyı
Derûnum cilve-gâh 'aşkına şâh-ı zamânım var ('Âdile)

Pîrlık za'fı cüvânlar gamı bükdi belimüz

Nev'iyâ bunlara hep meyl-i vatandur bâ'îş (Nev'î)

Temâşâ-yı vatan:

Kalmadı servet ü satvet koca millet bitti
Ağlatır sâhib-i vicdânı temâşâ-yı vatan (Manisalı Hüsni)

Sîneyi mahzen-i şevk eyledi sevdâ-yı vatan
Çeşmi bîgâne-i hâb itdi temâşâ-yı vatan (Nâbî)

Hâk-i vatan:

Gurbetde zehr olur kişiye âb-ı hayât lîk
Hâk-i vatan bulınsa gözün tûtiyâsıdur (Ahmedî)

Çekdi âgûşa anı hâk-i Sitanbul âhir
Rûz-ı haşr eylese da'vâ n'ola hâk-i vatanı (Hâzık)

Bâğ-ı vatan:

Yine bâg-ı vatan gelüp yâda
Murg-ı dil gelmiş idi feryâda (Neylî)

N'olaydı Emrîyi bârî alaydı hâb-ı belâ
Düşinde bârî görünürdü bâg u râg-ı vatan (Emrî)

İhtirâk-ı vatan:

Var iken bende ihtirâk-ı vatan
Külhan olur gözüme hep gülşen (Sâlim)

Zîb-i vatan:

Ol murg-i hümâ-yı mihnetim kim
Zîb-i vatan-ı sehâb-ı ‘aşkı (Şeyhülislam Es'ad)

Vatan-gîr-i tabî'at olmaya tâ kim enânîyyet
Esâs-ı bûd-ı hûşum sadme-i hayretle vîrân it (Sâkîb Dede)

Fikret-i vatan:

Dilden göçerdi kâfile-i fikret-i vatan
Terk-i diyâr ideydüm o yâr-i sadîk ile (Mustafa Sâmi)

Sâmân-ı vatan:

Kalması râbîta-ı hâne vü sâ mân-ı vatan
Çille-i saht-i vezâret beni dervîş itdi (Râgıb Paşa)

Cây-1 vatan:

Vusûlî mesken edinmek nedendür dehr-i fânîde
Bu dâr-ı kühneyi var-ısa bir cây-ı vatan sandun (Vusûlî)

Celâ-yı vatan:

Dirîg bülbül ü tûtî ki ider celâ-yı vatan
Gurâb u bûma bedel olalı hü mâ-yı vatan (Ahmedî)

Cilâ-yı vatan:

Bu nâle ki mülk-i dili dârü'l-hazan eyler
Havfum bu hayâlünde cilâ-yı vatan eyler (Şehrî)

Temâm-ı hasret ile eylemiş cilâ-yı vatan
Görince la'lüni gelmez mi cûşa hûn-ı 'akîk (Sâkıb Dede)

Böyle elemle n'ola itsem eger
Fikr-i cilâ-yı vatan-ı rûzgâr (Mezâkî)

Ditremez mi kafesinde heme ân tûtî-i cân
Yâda geldikçe nedem sekr-i iclâ-yı vatan (Mehmed Niyâzî)

Gül-i handân-ı vatan:

Nevk-i hârın müje-i çeşm-i teberrük ederim
Olsa dûş-ı nighim bir gül-i handân-ı vatan (Haşmet)

Mecmû'a-i hûbân-ı vatan:

Hüsn-i hatt-ı ruh-ı tâbendeleri nakşıyla
Sînem olmuş idi mecmû'a-i hûbân-ı vatan (Haşmet)

Cânân-ı vatan:

Haşmetâ bilmez idim derd-i firâkı var iken
Elde leb-rîz-i kadeh sînede cânân-ı vatan (Haşmet)

Hümâ-yı vatan:

Dirîg bülbül ü tûtî ki ider celâ-yı vatan
Gurâb u bûma bedel olalı hümâ-yı vatan (Ahmedî)

Serâ-yı vatan:

Vatanda dahı ne râhat ola ki nergis ü gül
Gidüben oldı tolı hâr u has serâ-yı vatan (Ahmedî)

Revnak-ı safâ-yı vatan:

Egerçi bâg u gül-istân-durur müferrih-i rûh
Velîkin ayrug olur revnak-ı safâ-yı vatan (Ahmedî)

Vefâ-yı vatan:

Bihîşte dahı varursan vatan unıdılmaz
Ki cân-ıla bile geldi tene vefâ-yı vatan (Ahmedî)

Likâ-yı vatan:

Vatandan ayru nice eylesün gönül ârâm
Çü revh-i cândur hem rûh dil likâ-yı vatan (Ahmedî)

Salâ-yı vatan:

Beşâret-içün ide Ahmedî revân cânın
İrişse bir kez ana gaybdan salâ-yı vatan (Ahmedî)

Tir-keş-i pür-tîr vatan:

Nev-sâlik-i nev-tarh-ı cünûn-ı digeriz biz
Çün tir-keş-i pür-tîr vatan der-seferiz biz (Şeyh Gâlib)

Perverde-i gehvâr-ı vatan:

Perverde-i gehvâr-ı vatan tıfl-ı ‘azîzem
Çâh-ı gam u âgûş-ı Zelîhâda garîbem (Şeyh Gâlib)

Nâz-perverd-i vatan:

O rütbe nâz-perverd-i vatanken şimdi fîrûze
Beyâbân-ı merg-i istihkârdur çeşm-i kebûdından (Şeyh Gâlib)

Hall-i mu‘ammâ-yı vatan:

Olalı tâ ezeli hall-i mu‘ammâ-yı vatan
İşte dâğım eseri dilde o sevdâ-yı vatan (Mehmed Niyâzî)

Hâce-i dâna-yı vatan:

Kimi(ni) “lâ” kimini mazhar-ı “illâ” itdi
‘Arz idüp mes’elesin hâce-i dâna-yı vatan (Mehmed Niyâzî)

Etıbbâ-yı vatan:

Derd-i hicranı beni şöyle ki bîmâr etti
Baba tîmar edemez cümle etıbbâ-yı vatan (Hâfız Mehmed)

Nây-ı vatan:

Tekye-i ‘âlem-i fânîde simâ’-ı kalbe
Dem urur vuslat-ı dildârdan ol nây-ı vatan (Mehmed Niyâzî)

Sahbâ-yı vatan:

Gurbetin meş’alesinden ne esef ol rinde
Ola her hâlde sermestî-i sahbâ-yı vatan (Mehmed Niyâzî)

Hayret-efzâ-yı ukûl olsa da mînâ-yı vatan

Pek de mest eyleyemez âkılı sahbâ-yı vatan (Hâfız Mehmed)

Menkabe-i gonce-i hamrâ-yı vatan:

Kıpkızıl kân iden ol çeşm-i hezâr ‘uşşâkı
Hâlet menkabe-i gonce-i hamrâ-yı vatan (Mehmed Niyâzî)

Ser-â-pâ-yı vatan:

Ey gönül cân atalım dâire-i firkatden
Başka(dır) neş'e-i zevkinde ser-â-pâ-yı vatan (Mehmed Niyâzî)

Esmâ-yı vatan:

Encüm-âsâ felegün tâ’ata cem’iyyet idüp
Bulalım pertev-i rahşende-i esmâ-yı vatan (Mehmed Niyâzî)

Atâyâ-yı vatan:

Pek dakîkâne te'emmülle gel âgâh olalım

Çünkü gayr-ı mütenâhîdir atâyâ-yı vatan (Mehmed Niyâzî)

Mînâ-yı vatan:

Hayret-efzâ-yi ukûl olsa da mînâ-yı vatan
Pek de mest eyleyemez âkılı sahbâ-yı vatan (Hâfız Mehmed)

Merâyâ-yı vatan:

Âdem İskender-i vakt olsa dahi gurbette
Cilve eyler yine gönlünde merâyâ-yı vatan (Hâfız Mehmed)

Cûşîş-i deryâ-yı vatan:

Bir hava ile atar sâhil-i gurbet-gedeye
Keşf-i cisminizi cûşîş-i deryâ-yı vatan (Hâfız Mehmed)

Dâmen-i sahrâ-yı vatan:

Kays-i dil silsile-i gurbete pâ-bend olmaz
Eline girse eğer dâmen-i sahrâ-yı vatan (Hâfız Mehmed)

Mevâ-yı vatan:

Hasreti Râşidi fadıl ile Hafız şimdi
Aynı gurbet görünür dideme mevâ-yı vatan (Hâfız Mehmed)

Rü'yâ-yı vatan:

İştîyâkım ice tâbir edeyim rü'yetine
San garibim görürüm aşk ile rü'yâ-yı vatan (Hâfız Mehmed)

Hûlyâ-yı vatan:

Hayâl-i fikr-i şebim mâli hûlyâ-yı vatan
Enîn-i her seherim zikr-i baht-ı gâdirdir (Sâlim)

Âdâ-yı vatan:

Bâdi evsâfını neşretmede ahabbları
Anı mümkün mü ferâmuş ede âdâ-yı vatan (Hâfız Mehmed)

Zevk ü safâ-yı vatan:

Künc-i gurbetde olup mûnis-i beytü'l-hazenim
Bir dem andırmaz idin zevk ü safâ-yı vatanım (Haşmet)

Sırr-ı vatan:

Gûş kıl ey gâfil-i sırr-ı vatan
Gör ne dir can-ı giriftarun sana
Ya'ni ta oldum mekânımdan ba'id
Düşdüm a'la-yı merâtibden cüdâ
Eyledi furkat beni âşüfte-hal (Cevrî)

Sahn-ı vatan:

Salâh-ı rûh-ı revânı bedende etmedeyim
Safâ-yı vuslatı künc-i mihende etmedeyim
Figân-ı fûrkati sahn-ı vatanda etmedeyim

Murâdım üzre ne girye ne hande etmedeyim
Bu kâr-zâr-ı emelde ‘aceb savaşımlı var (Haşmet)

Târikü'l-vatan:

Çekmişem cefâ eyle bir vefâ
Senden el-‘atâ cân sana fedâ
Râh-ı mihırde zâr u bî-nevâ
Târikü'l-vatan bir menem menem (Nigârî)

Sonuç

Bu çalışmada “vatan” kavramı, sadece “vatan” kelimesinden hareketle değerlendirilmiş; vatan kavramıyla ilgili mahal, yer, kuy, köy, şehir, yurt, ülke, memleket, millet gibi kavramlar değerlendirmeye alınmamış ve beyitlerin tek tek anlamları üzerinde durulmadan konu tespiti yapılmıştır.

Yüzyıllar boyunca her türlü değerimize yer verilen divan şiirimizde-Tanzimat edebiyatı ve sonrası yetişen şâirlerimizdeki kadar etkili olmasa da vatan teması da işlenmiştir. Özellikle vatan redifli şiirler incelendiğinde, vatan temasının Yeni edebiyatımızda kazandığı anlamını müjdeleyen ifadeler de görülür. Şiirlerinde her türlü sosyal konuya, toplumsal bir hastalık olan rüşvete, devlet adamına, din adamına, günlük hayata, tabiata ve aşka yer veren şâirlerimizin vatan temasını da ele almaları bu edebiyatımızın toplumla ve insan hayatıyla ne kadar iç içe olduğunu gösterir.

Dîvân şiiri ve şâiri bazılarının söylediği gibi toplumdan uzak olmayıp içinde doğup büyüdüğü, dînî ve kültürel değerleriyle beslendiği toplumun, müşahhas ve mücerret her türlü konusuna yer vermiş; dinî, tasavvufî, kültürel, sosyal ve beşerî her mevzu zamanın değer yargıları, sanat anlayışı ve telâkkisi içinde işlenmiştir. Vatan teması da bunlardan birisidir.

Kaynakça

Abdulkadiroğlu, Abdulkерim, Mehmet, Sarı.(1998), Recâizâde Ahmed Cevdet Nevâdiru'l-Âsâr fî-Mütâla'atî-Eş'âr(Seçme Beyitler), Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara.

Ak, Coşkun.(1987), Muhibbî Dîvânî-İzâhlî Metin- Kanûnî Sultan Süleyman, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara.

Akdoğan, Yaşar (e-kitap), Ahmedî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78357/ahmedi-divani.html>

Akdoğan, Yaşar.(1988), "Ahmedî'de Vatan Sevgisi" İskendernamr'den Seçmeler, Kültür Bak. 1000 Temel Eser 135, Ankara.

Akdoğan, Yaşar. (1988), İskendernamr'den Seçmeler, Kül. Bak. 1000 Temel Eser 135, Ankara.

Akdoğan, Yaşar.(1988), Ahmedî Divanından Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı 1000 Temel Eser 139, Ankara.

Akpınar, Şerife (e-kitap), Agah Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,10589/agah-divani.html>

Aksoy, Ömer Asım. (1941), Hasırcıoğlu Hâfız Mehmet Ağa, Gaziantep Halkevi Dil, Edebiyat Şubesi yayınları, Sayı: 1, Gaziantep.

Akyüz, Kenan vd. (1958), Fuzûlî- Türkçe Dîvân, Ankara.

Arı, Ahmet. (2003), *Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânî*, Akçağ Yay., Ankara.

Arslan, Mehmet, Aksoyak, İsmail Hakkı. (1994), Haşmet Külliyyatı/ Divan, Senedü's-şu'arâ, Vilâdet-nâme (Sur-nâme), İntisabü'l-mülk (Hab-nâme), Dilek Matbaası, Sivas.

Avşar, Ziya (e-kitap), Revanî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,10643/revani-divani.html>

Aydemir, Yaşar, Çeltik, Halil, (e-kitap), Meşhurî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78385/mehuri-divani.html>

Ayhan, Hüseyin. (1981), Cevrî-Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, Atatürk Ü. Yay., Erzurum.

Ayvazoglu, Beşir, Açık Defter, "Millet, Vatan, Vatanseverlik", besir-ayvazoglu@yahoo.com

Ayvazoglu, Beşir. (2003), "Cümlemizin Validemizdir Vatan". Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi, 28 Ağustos, İstanbul. 17.

Banarlı, N. Sami. (1971), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. II, Milli Eğt. Bak. Yay., İstanbul.

Banarlı, N. Sami. (1972), "Edebiyatımızda Vatan Sevgisi ve Fikret'in Vatancılığı", Kubbealtı Akedemi Mecmuası, Yıl: 1, S. 4, Ekim, İstanbul.

Başpınar, Fatih. (2008), 17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Dîvân'ı-İnceleme Tenkitli Metin-, Marmara Ü. Türkiyar Ar. Enst. TDE Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Bayak, Cemal (e-kitap), Sehabî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78399/sehabi-divani.html>

Bektaş, Ekrem. (2007), Muvakkit-Zâde Muhammed Pertev Dîvânı, Malatya.

Bilgin, Azmi (e-kitap), Nigarî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78394/nigari-divani.html>

Bilkan, Ali Fuat. (1997), Nâbî Dîvânı I-II, Milli Eğt. Bak. Yay. İstanbul.

Birinci, Necat. (1998), "Namık Kemal'den Önce Şiirimizde Vatan Teması Üzerine". Namık Kemal Sempozyumu Bildirileri, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 27-28 Nisan.

Boz, Erdoğan. (2009), Yûsuf Hakîkî Dîvânı, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müd. Yay., Ankara.

Büyükarman, Didem Ardalı. (2008), "Vatan Kavramının Türk Tiyatro Edebiyatındaki Seyri Üzerine Bir İnceleme", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 37, Erzurum. 127-145

Cebecioğlu, Edhem. (1997), Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara.

Coşkun, Menderes. (2002), Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i, Kültür Bak. Yay., Ankara.

Çavuşoğlu, Mehmed. (1980), Vasfî-Dîvânı-Tenkidli Basım, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.

Çavuşoğlu, Mehmed. (1982), Helâkî-Dîvânı-Tenkidli Basım, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.

Demirel, Şener. (1999), Şehrî-Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili, Elazığ.

Doğan, Ahmed. (2002), Kuddusî Dîvânı, Akçağ Yay., Ankara.

Doğan, Muhammet Nur. (1997), Şeyhülislam Es'ad Efendi ve Divanının Tenkitli Metni, Milli Eğt. Bak. Yay., İstanbul.

- Eliaçık, Muhittin. (2011), "Çerkeşzâde Muhammed Tevfik Efendi'nin Vatan Kasidesi", Karatekin Ü. Sos. Bil. Enst. Dergisi, C 2, S 1, Çankırı. s. 51-73.
- Erdoğan, Mustafa (e-kitap), Bursalı Rahmi Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78364/rahmi-divani.html>
- Eren, Abdullah (e-kitap), Sıdkî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78384/sidki-divani.html>
- Ergin, Muharrem. (1970), Orhun Abideleri, Milli Eğt. Bak. Yay., İstanbul.
- Ergin, Muharrem. (1981), Kadı Burhaneddin, İstanbul, 1981.
- Esir, Hasan Ali. (1998), Lâmi'î Çelebi, Ferhad İle Şîrîn (İnceleme-Metin-İndeks), İ. Ü. Sos. Bil. Enst., İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1951), Nedim Dîvânı, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1961), Fuzûlî Dîvânı, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul.
- Gürer, Abdülkadir. (1993), Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin), A.Ü. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara. YÖK Dökümantasyon Merkezi No: 26007.
- Gürgendereli, Müberra (e-kitap), Mostarlı Hasan Ziya'î Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78386/mostarli-ziyai-divani.html>
- Hengirmen, Mehmet. (1983), Güvahi, Pendname, Kültür Bak. Yay., Ankara.
- Işık, İhsan. (2006), Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, C 6, Elvan Yay., Ankara.
- İnce, Adnan. (1994), Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı, Ankara.
- Kalkışım, Muhsin. (1994), Şeyh Gâlib Dîvânı, Akçağ Yay., Ankara.
- Kaplan, Mahmut. (1996), Neşâtî Dîvânı, Akademi Kitabevi, İzmir.
- Karaköse, Saadet (e-kitap), Sa'îd Giray Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78397/said-giray-divani.html>
- Karavelioğlu, Murat Ali (2012), On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri, www.kulturturizm.gov.tr
- Kaya, Bayram Ali. (1996), 'Azmişâde Hâletî-Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni, Trakya Ü.Sos. Bil. Enst. Türk Dili ve Ed. Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne.
- Kılıç, Atabey. (1994), Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî Dîvânı, E.Ü. Doktora Tezi, İzmir.
- Kılıç, Atabey. (2001), Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin), Kayseri.
- Kırbyık, Mehmet. (1999), Kâtib-zâde Mustafa Sâkib-Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni, Selçuk Ü. Sos. Bil. Enst. Doktora Tezi, Konya.
- Kurnaz, Cemal. (2007), Ahmet Talât Onay- Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara.
- Kurtoğlu, Orhan (e-kitap), Lebîb Dîvânı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78382/lebib-divani.html>
- Kutlar, Fatma Sabiha. (2004), Arpaeminizâde Mustafa Sâmi-Divan, Ankara.
- Kutluk, İbrahim .(1978), Kınalızâde Hasan Çelebi-Tezkiretü's-şu'arâ, I. C, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

- Küçük, Sabahattin. (1994), Bâkî Dîvânı-Tenkitli Basım, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Levend, Agâh Sırrı. (1980), Divan Edebiyatı, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.
- Mengi, Mine. (1995), Mesîhî Dîvânı, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- Mermer, Ahmet. (1994), Mezâkî-Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni, Atatürk K.M. Yay., Ankara.
- Mermer, Ahmet. (2004), Kütahyalı Rahimi ve Divanı, Sahhaflar Kitap Sarayı Yay., İstanbul.
- Niyazi, Mehmet (1966), Türk Devlet Felsefesi, İstanbul.
- Özdemir, Hikmet. (1996), Âdile Sultan Dîvânı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Özyıldırım, Ali Emre (e-kitap), Hamdullah Hamdî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78375/Hamdullah-hamdi-divani.html>
- Safa, Peyami. (1976), Objektif: 2, Ötügen Yay., İstanbul.
- Sâmî, Şemseddin. (1978), Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yay., İstanbul.
- Saraç, M.A.Yekta. (2002), Emrî Dîvânı, İstanbul.
- Sarı, Mehmet .(1991), Sabûhî Şeyh Ahmed Dede-Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni, G.Ü.Sos. Bil. Enst. TDE Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Sarı, Mehmet .(1999), "Dîvân Şiirinde Toplum ve Sosyal Hayat", Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildirileri (4-5 Haziran 1999), Gaziantep. s.60-70.
- Sarı, Mehmet .(1999), "Klasik Türk Şiirinde Devlet", Osmanlı, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. s. 678-688.
- Sarı, Mehmet. (2001), "Dîvân Şiirinde Rüşvet", Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni(12-13 Nisan 2001) Bildiriler 2. c., Kayseri, 2001, s. 651-665.
- Sarı, Mehmet. (2007), "Afyonkarahisarlı Dîvân Şâ'irlerinden Mehmed Niyâzî ve Şiirleri", VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (18-20 Nisan 2005), Ankara. s. 171-187.
- Sarı, Mehmet. (2010), "Divan Şiirinde Vatan Teması", Uluslararası Zeki Velidi Togan ve Türk Kültürü Bilgi Şöleni, 13- 15 Ekim, Yayınlanmamış Bildiri, Afyonkarahisar.
- Sarı, Mehmet. (2013), Mevlevî Âşık ve Şâir Konyalı Şem'î-Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Dîvânı, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya.
- Sarı, Mehmet. (2016), Askerî Muhammed Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni, 3. baskı Afyonkarahisar Belediyesi Yay., Afyonkarahisar.
- Sevgi, Ahmet. (2008), Edebiyatımızda Vatan ve Namık Kemal, Yeniçağ Gazetesi 06. 12. 2008, WWW.yeniçaggazetesi.co.tr
- Sungur, Necati. (1994), Âhî Dîvânı-İnceleme Metin, Kültür Bak. Yay., Ankara.
- Sütçü, Tevfik. (2004), Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Vatan Temi (Başlangıçtan 1918'e kadar), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Şardağ, Rüştü (1939), "Edebiyatımızda Vatan Duygusu", Varlık Dergisi, 1 Aralık, Ankara.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (1971), Şerh-i Mesnevi, C. 1, İstanbul. s. 51.

